

MARIJA BATINIĆ
NINA HADŽIAHMETOVIĆ

UNUTARGRUPNA PRISTRANOST: ULOGA RELIGIOZNOSTI¹

Sažetak

Religija predstavlja sustav shvaćanja, vjerovanja i ponašanja iz kojih religiozni pojedinci dobivaju čitav niz vrijednosti prema kojima prosuđuju svijet. Religioznost je multidimenzionalan konstrukt, te se sastoji od više religijskih orijentacija od kojih su ekstrinzična i intrinzična religioznost najviše zastupljene u znanstvenoj literaturi. Također, u okviru socijalne psihologije religija predstavlja društvenu skupinu čiji su članovi skloni unutargrupnoj pristranosti, kao i članovi svake druge socijalne grupe. Konstrukt unutargrupnog favoriziranja odnosi se na tendenciju članova da pozitivnije vrednuju članove vlastite grupe u odnosu na pripadnike vanjskih grupa. Fokus ovog rada je na spomenutim dimenzijama religioznosti i njihovim manifestacijama u ponašanju poput unutargrupnog favoriziranja, predrasuda, pristranosti u prosocijalnom ponašanju i sl. Cilj ovog rada je na osnovu znanstvene literature utvrditi povezanost između religioznosti i unutargrupne pristranosti, tj. favoriziranja vlastite, a derogiranja vanjske grupe. Također, cilj je pokazati i važnost utjecaja religijskog priminga na socijalno ponašanje pojedinca u terminima stvaranja ili slamanja unutargrupne pristranosti i predrasuda prema članovima vanjskih skupina.

Ključne riječi: *ekstrinzična i intrinzična religioznost, religijski priming, unutargrupna pristranost, predrasude, prosocijalno ponašanje*

¹ Ovaj pregledni rad nastao je na osnovu neobjavljenog završnog diplomskog rada prve autorice pod naslovom: Batinić, M. (2021). *Efekt ekstrinzične i intrinzične religioznosti na unutargrupnu pristranost*. Sarajevo: Filozofski fakultet.

1. UVOD

Religioznost je fenomen koji intenzivno kroz povijest zaokuplja pažnju pojedinca, a za socijalnu psihologiju je značajna, budući da se njena uloga pokazuje u ukupnom blagostanju pojedinca, ali i njegovom odnosu prema svojoj socijalnoj sredini (Genia & Shaw, 1991). Religioznost je multidimenzionalni konstrukt, koji se teško može jasno operacionalizirati, ali autori prave jasnu distinkciju između naizgled sinonimnih termina vjere i duhovnosti (Brlas, 2014). Dok je vjera prihvaćanje nekog skupa vrijednosti, duhovnost je stupanj prihvaćanja tih vrijednosti, a za razliku od toga, religioznost se definira kao aktivno sudjelovanje u religiji (Brlas, 2014). S tim u vezi, religija je “sustav shvaćanja, vjerovanja.....pomoću kojih pojedinci sebe stavljaju u odnos sa Bogom ili natprirodnim svijetom, ali često i u odnos jednih sa drugima (...) od kojega religiozna osoba dobiva niz vrijednosti kojima prosuđuje svijet” (English & English, 1976, prema Pivčević, 2005, str. 1). Na osnovu navedenog, religija je temelj putem kojeg se usađuju vrijednosti koje čine okosnicu religioznosti, i u užem smislu, religioznost predstavlja individualni emocionalni odnos spram Boga i religije. Iako se očekuje da takav osobni odnos bude neovisan o društveno-kulturalnom utjecaju, vrlo često to nije slučaj (Zrinščak, Črpić & Kušar, 2000).

Psihologija religioznosti aktualizirana je 1882, nakon što je Stanley Hall objavio prilog o religioznom i moralnom odgoju, što je ujedno i početak znanstvenog istraživanja religioznosti. Kao znanstvena disciplina, psihologija religioznosti definira se na zanimljiv način kao pokušaj “razumijevanja religioznog ponašanja, primjenjujući na njega zakonitosti izvedene iz istraživanja nereligioznog ponašanja” (Corsini, 1994, prema Pivčević, 2005, str. 2). Moglo bi se reći da je kroz ovu definiciju najjasnije prikazana poveznica između religioznosti i psihologije. Ako se tomu doda da psihologija religioznosti istražuje stavove, vrijednosti i iskustva ljudi koji vjeruju u određeno božanstvo, onda je time još jasnije prikazana i poveznica između religioznosti i socijalne psihologije, te važnosti njenog izučavanja u kontekstu socijalne psihologije. Upravo je najveći utjecaj na empirijsko istraživanje religioznosti imao psiholog Gordon W. Allport, uvođenjem dvodimenzionalnog

koncepta intrinzične i ekstrinzične religioznosti (Allport, 1950), na kojima će detaljniji fokus biti stavljen i u ovom preglednom radu. Dok se intrinzična religioznost odnosi na upražnjavanje vjere koje je samo po sebi svrha, zbog osjećaja smisla koji nudi samo sudjelovanje u vjeri, ekstrinzična religioznost, iako manifestno nediferencirana od intrinzične, podrazumijeva upražnjavanje vjere kao instrumenta za ostvarivanje nekog vanjskog cilja, kao što je status, ugled, važnost, prihvaćenost u zajednici i sl. (Allport, 1950). S obzirom na to da je u osnovi ove dvije vrste religioznosti prisutna različita motiviranost za aktivno sudjelovanje u vjeri, takva motiviranost može imati različite, a ponekada i dijametralno suprotne implikacije, za ponašanje u socijalnom kontekstu – konkretno u odnosu prema drugima.

Jedan od vidova ponašanja, koji će biti u fokusu ovoga rada je i ponašanje vjerske skupine, kao zasebne društvene grupe, prema pripadnicima vanjske grupe, odnosno članovima grupa s kojima se ne identificiraju. Jedan od osnovnih pojmova koji se veže za svaku grupu, pa tako i vjersku skupinu, jeste unutargrupna pristranost ili pozitivnije vrednovanje članova vlastite grupe, u odnosu na članove neke druge vanjske skupine, što je kod vjerskih skupina posebno izraženo, zbog snažnog identificiranja sa svojom religijom, a što može imati dalekosežne društvene posljedice (Ysseldyk, Matheson & Anisman, 2010). Takve posljedice su obično dvojake. S jedne strane, religije promiču altruizam i pozitivne društvene vrijednosti poput velikodušnosti ili milosrdnosti (Tarimo, 2009). Ali, s druge strane, religije isto tako doprinose grupnim stereotipima i predrasudama (Brewer, 1999) te međugrupnim sukobima (Cairns et al., 2006). S obzirom na navedeno, religijske skupine su jako česta tema istraživanja socijalnih psihologa, a metod koji se u istraživanju religioznosti pokazao učinkovitim je priming ili udešavanje. To je proces putem kojeg izlaganje pojedinca određenom podražaju naknadno utječe na njegove reakcije na nove podražaje ili ponašanja bez učešća njegove svijesti. Udešavanje je metod izbora u istraživanju efekata religioznosti, s obzirom na to da ispitivanje religioznosti na osnovu samoizvještaja spada u potencijalno socijalno osjetljivo područje.

S obzirom na navedeno, u ovom radu će se nastojati detaljnije elaborirati pitanja općenite važnosti religioznosti za socijalno ponašanje pojedinca te uloge Allportovih dimenzija ekstrinzične i intrinzične religioznosti u socijalnom ponašanju, kao i pitanje imaju li religioznost i religijski priming različite efekte na ponašanje u ovisnosti o vrsti religije, te je li unutargrupno favoriziranje religijski ekskluzivitet i može li se takav ekskluzivitet očitovati i kroz prosocijalno ponašanje prema pripadnicima unutargrupe. Na koncu, u radu će se dalje nastojati elaborirati za socijalni kontekst najvažnije pitanje, a to je koje su praktične posljedice religijski uvjetovane unutargrupne pristranosti. Ovaj pregledni rad, analizom empirijskih nalaza, ima za cilj istaknuti prednosti i nedostatke pristranosti uvjetovanih pojedinčevom religioznošću.

2. ZNAČAJ RELIGIOZNOSTI POJEDINCA ZA KONTEKST UNUTARGRUPNE PRISTRANOSTI

Kao što je već spomenuto, religioznost ima vrlo jak utjecaj na socijalno ponašanje pojedinca i od velikog je značaja za socijalni kontekst i društvo općenito. Na religioznost se prvenstveno gleda kao na osobnu i privatnu stvar svakog pojedinca, međutim sve je jasnije da religioznost možemo okarakterizirati i kao socijalni fenomen. Statistički podaci pokazuju da se veliki broj ljudi izjašnjava kao pripadnici određene religije. Na primjer, 85% ljudi u svijetu izjavljuje da ima bar neki oblik religijskih uvjerenja (Zuckerman, 2005), a 82% ljudi religiju smatra jako bitnim aspektom svakodnevnog života (Crabtree, 2009), dok tek 15% ljudi svjetske populacije sebe kategoriziraju kao ateista, agnostika ili nereligioznu osobu (Zuckerman, 2005).

Jedno od važnih pitanja u kontekstu socijalne psihologije jeste na koji način je religioznost pojedinca značajna za društveni kontekst. Prvo, religije svojim sljedbenicima pružaju sustav vrijednosti koji služi kao smjernica ponašanja u raznim socijalnim kontekstima, koji u socijalnim relacijama uključuju razumijevanje, suosjećanje, život u miru, te prihvaćanje i toleranciju drugačijeg (Hogg, Adelman & Blagg, 2009). Drugo, religioznost se može manifestirati i u svom ekstremnom obliku, kroz potpunu odsutnost tolerancije za drugačije, što ponekad može dovesti i do zločina počinjenih u

ime religije. U tom smislu, religioznost ponekad manifestira i svoju kontradiktornu stranu, u odnosu na propagiranje mira, a ponekada i potencijalno opasnu (Dawkins, 2006). Međutim, i pored paradoksa religioznosti, religija nastavlja biti važnim segmentom svakodnevnice mnogih pojedinaca, a jedan od psiholoških razloga jeste potreba za saznanjem o prirodi ljudskog postojanja (Hogg et al., 2009), za što religije nude određene interpretacije.

Stoga, kako propagiranje ljubavi, tolerancije i mira, te nepovrjeđivanje svojih bližnjih, može prerasti u svoju suprotnost, odnosno u agresiju prema, ne samo svome bližnjem nego i svima onima koji se smatraju dalekim, psihološkom terminologijom formulirano, pripadnicima vanjske grupe? Jedno od psiholoških tumačenja ovog fenomena može se pronaći u teoriji socijalnog identiteta (Tajfel & Turner, 1979). Svi ljudi se samokategoriziraju u neku od postojećih grupa na osnovu različitih salijentnih obilježja (npr. rasa, spol, etnička i nacionalna pripadnost). Jedan od vidova samokategoriziranja je također i konfesionalna pripadnost, odnosno doživljavanje sebe kao pripadnika određene religije. Svi ljudi koji pripadaju istoj konfesiji doživljavaju pripadnike svoje grupe (psihološkom terminologijom – unutargrupe) sličnijima i bliskijima prema dijeljenju određenih uvjerenja u odnosu na ljude koji se ne kategoriziraju kao pripadnici iste konfesije. Čak i eksperimentalna laboratorijska istraživanja na artificijelnim grupama u tzv. paradigmi minimalne grupe (Maeda & Hashimoto, 2020; Tajfel & Turner, 1979), pri čemu su ispitanici po slučaju raspoređeni u dvije odvojene grupe na osnovu arbitrarnih obilježja, pokazuju da ispitanici preferiraju pripadnike vlastite dodijeljene grupe koje prethodno nisu ni sreli. Ovi nalazi dodatno pokazuju kako je svakom pojedincu, čak i u irelevantnoj situaciji, važno da razvija pozitivan socijalni identitet (Brewer, 1979). U istraživanjima je, također, pokazano da ispitanici često svoje odluke donose ovisno o specifičnim karakteristikama mogućih primatelja resursa, a kao jedna od najvažnijih karakteristika primatelja je njegovo članstvo u pojedinoj grupi (Buttelmann & Böhm, 2014). Dakle, u situacijama društvenog odlučivanja pojedinci uglavnom preferiraju članove vlastite grupe, a diskriminiraju članove drugih vanjskih skupina. Dodatno, u uvjetima međugrupnog natjecanja, javlja se unutargrupna pristranost, ali posredno preko statusnih

razlika između određenih grupa (Brewer, 1979). U takvim slučajevima se pretpostavlja da je pristranost prema vlastitoj grupi više povezana sa favoriziranjem članova unutargrupe nego sa neprijateljstvom prema vanjskoj grupi (Castano et al., 2002).

U tom kontekstu bitno je naglasiti da je određena unutargrupna pristranost prirodna i univerzalna, jer proizlazi iz želje da sebe pozitivno vrednujemo kao pripadnici grupa i održavamo visok stupanj samopoštovanja (Kosanović, 2003). Allport (1954, prema Brewer, 1999) ustvari smatra da su mnoge diskriminatorne percepcije i ponašanja, zapravo, primarno motivirani željom za promicanjem i održavanjem dobrih odnosa unutar grupe, a ne izravnom mržnjom prema vanjskim skupinama. Castano i suradnici (2002) smatraju da se veliki dio samopoštovanja pojedinca gradi na osnovu članstva u grupi iz kojeg razloga postoji i intrinzična motiviranost održavanja jasne razlike između unutargrupe i vanjske grupe.

Automatska socijalna kategorizacija i posljedična unutargrupna pristranost koja se ogleda u većoj preferenciji vlastitih članova, većoj prosocijalnosti prema vlastitim članovima, te većoj percepciji homogenosti (“svi su oni isti”) vanjske grupe, međutim ovisi o stupnju identificiranja s vlastitom grupom. Tako će oni pojedinci koji se više identificiraju s vlastitom grupom i percipiraju dobrobiti i pozitivni identitet od vlastite grupe biti spremniji braniti stavove i norme svoje grupe i pokazat će veći stupanj pristranosti unutar skupine (Everett, Faber & Crockett, 2015; Lonsdale, 2020; Rubin, Badea & Jetten, 2014; Verkuyten, 2021). Prema teoriji kategorizacije, kad pojedinac kategorizira drugog pojedinca kao člana neke grupe, tada ga se depersonalizira i stereotipno promatra, tj. daju mu se osobine karakteristične za skupinu kojoj pripada i stvaraju se očekivanja o njegovim stavovima i ponašanjima koja su tipična za spomenutu grupu (homogenizacija članova vanjske grupe). Isto tako, kada pojedinac kategorizira sam sebe, događa se upravo isti proces; depersonalizira se i svoje individualizirano ja transformira u kolektivno ja koje zatim dijeli propisane grupne attribute s članovima grupe. Usklađuje se i internalizira grupne norme, definira sebe grupnim terminima i osjeća pripadnost i identifikaciju sa svojom grupom.

Hogg i suradnici (2009) naglašavaju da jedan od razloga snažne identifikacije s grupom može biti osjećaj nesigurnosti i neizvjesnosti. Identifikacija s grupom smanjuje nesigurnost pojedincima jer im daje svijest o tome tko su, smjernice kako bi se trebali ponašati i kako bi se drugi trebali ophoditi prema njima. Također, važno je spomenuti da se grupe razlikuju po tome koliko jasan identitet pružaju svojim članovima, te o tome ovisi i koliki je stupanj unutargrupne pristranosti njezinih članova. Grupe koje imaju visoku entitativnost, odnosno koje se percipira kao jasan i odvojen entitet, počivaju na jasnim granicama, unutarnjoj homogenosti, jasnoj unutarnjoj strukturi, zajedničkim ciljevima i zajedničkoj sudbini, te na taj način svoje članove motiviraju na visoku razinu identifikacije što može povećati i njihovo favoriziranje te iste grupe (Hamilton & Sherman, 1996).

Prema istim psihološkim mehanizmima, jačina utjecaja religije pojedinca na socijalno ponašanje ovisi o stupnju njegove identifikacije sa unutargrupom. Na sličan način, pripadnik određene religijske skupine identificira se sa svojom grupom te se pridržava njezinih normativnih uvjerenja i praksi. Ali, također, i pripadnici religijskih skupina se individualno razlikuju u snazi identifikacije s religijskom skupinom i važnosti te identifikacije za njihovo samopoimanje. Iz navedenih razloga, religijske skupine imaju velik utjecaj na pojedince koji se snažno identificiraju s religijskom grupom. Donahue (1985) u svojoj metaanalitičkoj studiji naglašava kako religija na mnogo načina utječe na društvene stavove i ponašanje sljedbenika. Razna su istraživanja pokazala povezanost religioznosti i unutargrupne pristranosti. Naprimjer, američki protestanti izražavaju afektivno “toplije” stavove prema protestantima, nego pripadnicima drugih vjerskih skupina (Davis & Smith, 2008), što je i nalaz repliciran na turskim muslimanima u Nizozemskoj koji preferiraju druge muslimane naspram ostalih vjerskih skupina (Verkuyten, 2007). Također, ovaj nalaz se može generalizirati neovisno o religiji, jer se pokazalo da religiozni pojedinci znatno povoljnije ocjenjuju članove vlastite grupe nego članove neke druge vanjske skupine (Hunter, 2001), te da religiozni priming potiče unutargrupnu pristranost (Preston & Ritter, 2013). Čini se da pripadnost određenoj religijskoj skupini

ima protektivnu funkciju koja potiče favoriziranje vlastite grupe. Pojedinci predanost svojoj religijskoj skupini pokazuju kroz slijeđenje njezinih pravila i smjernica, te kroz kooperativnost. Da bi se članovi snažno identificirali s grupom, za to im je potrebno međusobno povjerenje koje može rezultirati nepovjerenjem prema članovima vanjskih grupa, bez obzira o kojoj grupi je riječ. Međutim, što su određena religijska uvjerenja jača, očekuje se također i veća diskriminacija pripadnika drugih religijskih skupina, ali i različitih etničkih skupina (Hall, Matz & Wood, 2010).

Allport je u svojim istraživanjima dokazao snažan utjecaj religije na nastanak i manifestaciju predrasuda. Pored toga, religijski zasnovane predrasude često se manifestiraju, ne samo kroz otvorene negativne stavove prema članovima vanjskih skupina nego i kroz veću socijalnu distancu od onih koji se smatraju "grešnicima" (Bilali, Iqbal & Çelik, 2018; Brinkerhoff & Mackie, 1986). Naprimjer, u istraživanju Drače, Efendić i Hadžiahmetović (2015) zabilježena je veća socijalna distanca prema ateistima nego prema pripadnicima drugih etničkih grupa.

Sažeto, iako su religioznost i stupanj identificiranja s vlastitom religijskom skupinom važni za očuvanje identiteta i samopoimanja pojedinca, te također važni i u promoviranju dobrih međugrupnih odnosa, u određenim slučajevima religioznost može imati i negativan utjecaj na očuvanje međugrupnih odnosa i imati udjela i u međugrupnim sukobima. Može se reći da religioznost kao takva nije "crno-bijela" i da religioznost neće nužno dovesti do međugrupnih sukoba. Ljubav u grupi, zapravo, i nije nužan prethodnik mržnji prema vanjskim grupama. Međutim, čimbenici zbog kojih su privrženost i osjećaj pripadanja grupi važni za pojedinca, također, pružaju plodno tlo za nastanak nepovjerenja i mržnje prema pojedincima koji su izvan njihove grupe (Brewer, 1999). U svom istraživanju Buttelman i Böhm (2014) htjeli su ispitati motivaciju u osnovi unutargrupne pristranosti. Ispitali su ljubav prema unutargrupi i mržnju prema vanjskoj grupi na uzorku šestogodišnjaka i osmogodišnjaka. Pokazalo se da je ljubav prema vanjskoj grupi, kao i unutargrupi, odlika šestogodišnjaka, dok je mržnja prema vanjskoj grupi zabilježena samo kod osmogodišnjaka. I dok su

mlađa djeca pokazivala samo pristranost vlastitoj grupi, starija djeca su kroz namjerno nanošenje štete pokazivala i mržnju i diskriminaciju prema članovima druge grupe. Autori su zbog ovakvih rezultata zaključili da je ljubav i favoriziranje vlastite grupe prethodnik derogaciji i mržnji vanjske grupe te da se diskriminacija vanjske grupe javlja tek u kasnijoj fazi ljudskog razvoja (Buttelmann & Böhm, 2014). Ali neće ni svaka vrsta religioznosti, kao ljubavi prema vlastitoj religijskoj grupi, dovesti do međugrupne mržnje. Naredno poglavlje se upravo bavi onim vrstama religioznosti koje mogu imati kako benevolentan, tako i detrimentalan učinak na međugrupne odnose i općenito socijalni kontekst.

3. KAKO SE RAZLIČITE VRSTE RELIGIOZNOSTI MANIFESTIRAJU U UNUTARGRUPNOJ PRISTRANOSTI?

Gordon Allport bio je prvi teoretičar i istraživač koji nije bio zadovoljan postojećom konceptualizacijom religioznosti, te je smatrao da je nužno razlikovati funkcije koje stoje u osnovi religioznosti pojedinca, a Allport je identificirao dvije takve funkcije (Evans, 1991, prema Walborn, 2014). Jedna funkcija podrazumijevala bi religioznost zbog sebe (tzv. nezrelu religioznost), a druga religioznost (tzv. zrela) zbog služenja Bogu i propitivanje važnosti Boga za svaku sferu pojedinčeva života (Allport, 1950). Zanimljivo je da je upravo ovakva funkcionalnost objašnjena psihoanalitičkim psihološko-obrambenim konceptom narcizma. Zrela religioznost će se, prema Allportu (1950), razviti ukoliko postoji sigurnost i podrška okruženja za eksperimentiranje i postavljanje važnih pitanja o smislu života i sumnje u postojanje Boga. U tom smislu, zrela religioznost trebala bi biti sveobuhvatna, dinamična i heuristična kao osnov za dalje istraživanje. Zreli religiozni pojedinci nisu usmjereni na sebe, nego su vođeni višim ciljem iz kojeg proizlazi preispitivanje, sumnja i pronalazak smisla života (Walborn, 2014). Nasuprot tomu, leže nezreli osjećaji ili sentimentali koji počivaju na infantilnom gubitku povjerenja u sigurnost, te se vjerovanje u Boga preuzima kao zaštita i sa svrhom kompenziranja osjećaja nesigurnosti. U tom smislu, nema mnogo prostora za propitivanje uvjerenja, nego se uvjerenja

preuzimaju automatski i zaštitnički. S obzirom na to da je funkcija infantilne religioznosti traganje za zaštitom koja je izostala u djetinjstvu, religijska uvjerenja doživljavaju se apsolutnim i nepropitivim, a u tomu postoji i veća sklonost kritiziranju i osuđivanju svih neistomišljenika. Stoga se infantilna religioznost manifestira i kroz jasne i odvojite podjele između “njih i nas” (Allport, 1968, prema Walborn, 2014).

Iz ovog prethodnog te u daljnjim istraživanjima, Allport je došao do svoje konačne koncepcije religioznosti u osnovi koje su intrinzična i ekstrinzična religioznost, koje vrijede i danas, te je konstruirao posebne skale koje mjere razinu intrinzične i razinu ekstrinzične religioznosti. Pored toga, u svoju koncepciju uveo je i treću kategoriju koju je nazvao nediskriminativno proreligioznim tipovima. Nalazi istraživanja sugeriraju da se Allportovo mjerenje doista sastoji od tri neovisne i prilično stabilne orijentacije religioznosti, podupirući na taj način i Allportove dokaze iz literature (Donahue, 1985; Hood, 1978; Kahoe 1985; Tiliopoulus et al., 2007; Walborn, 2014). U nastavku slijedi prikaz empirijski potvrđenih kategorija religioznosti.

3.1 Ekstrinzična religioznost

Ekstrinzična religioznost vrsta je religioznosti koja se koristi u privatne svrhe i kao takva smatra se egocentričnom. Ekstrinzična motivacija podrazumijeva instrumentalno ponašanje kojemu je svrha neki vanjski cilj i kod takve religioznosti religija je instrumentalna i utilitaristička, a ekstrinzičnim pojedincima religija može služiti za pružanje utjehe i sigurnosti, odvratanje pozornosti ili pružanje statusa u društvu. Ekstrinzična religioznost odlikuje se selektivnim prihvaćanjem vjerskih propisa i njihovom oblikovanju u svrhu ispunjavanja vlastitih primarnih potreba. Uz to, ekstrinzično religiozan pojedinac vjerske običaje priznaje površno, te je njegova uključenost u takve događaje obično manja u odnosu na intrinzično religioznog pojedinca. Dakle, kod ekstrinzično religioznog pojedinca događa se obrnut proces; on, zapravo, ne prihvaća vjerovanja i učenja religije i ne služi svojoj vjeri onako kako ona nalaže, nego obratno, ona

služi njemu i njegovim interesima (Tisdale, 1967). Gorsuch i McPherson (1989) nastavljaju Allportov rad na temu dimenzija religioznosti te uvode i dvije potkomponente ekstrinzične religioznosti: ekstrinzično-socijalnu i ekstrinzično-personalnu. Ekstrinzično-socijalna komponenta odnosi se na upotrebu religije kao sredstva za ostvarivanje određene društvene dobiti, a ekstrinzično-personalna komponenta predstavlja upotrebu religije za stjecanje i osiguravanje osobne sigurnosti i zaštite.

Što se tiče karakteristika ekstrinzično religioznih pojedinaca, Tisdale (1967) smatra da, zbog nedostatka sigurnosti i topline u djetinjstvu, takve osobe imaju veću potrebu za pripadanjem određenoj grupi. Članstvo u grupi i snažna privrženost članovima grupe za njih može biti prioritetan razlog priklanjanja pojedinoj vjerskoj zajednici, što se i podudara sa Gorsuchovim i McPhersonovim (1989) definiranjem ekstrinzično-personalne komponente. Graham i Haidt (2010) također izjavljuju da je s gledišta evolucijske psihologije jedna od osnovnih svrha vjerskih uvjerenja povezivanje vjernika u kohezivne grupe čiji članovi profitiraju od članstva u grupi. Budući da ekstrinzično religioznim pojedincima religija predstavlja sredstvo za društveni i osobni uspjeh, može se očekivati da ista dovodi i do unutar-grupne solidarnosti i pristranosti koja je kako društveno, tako i osobno korisna. Allportova teorija ekstrinzično religiozne opisuje kao pojedince koji su puni predrasuda, a i istraživanja o toj temi dokazuju njegove pretpostavke (Allport, 1954, 1979, 1960, 1968, prema Walborn, 2014; Feagin, 1964; Hoge & Carroll, 1973). Donahue (1985) smatra da upravo ekstrinzična religioznost daje povod za loš glas o religijama općenito budući da pozitivno korelira sa predrasudama i dogmatizmom (Hoge & Carroll, 1973). Također, prema Batsonu i Grayu (1981) ekstrinzična religioznost ne korelira s altruizmom i prosocijalnim ponašanjem. Mnoge studije pokazuju povezanost ekstrinzične religioznosti s predrasudama prema homoseksualcima (Arlı, Badejo & Sutanto, 2019) i prema pripadnicima drugih grupa, poput ateista i "krivovjernika" (Jackson & Hunsberger, 1999). Ekstrinzično religiozni pojedinci, prema rezultatima istraživanja, pokazuju visok stupanj rasizma i predrasude prema drugim etničkim skupinama (Ponton & Gorsuch, 1988).

U jednoj novijoj studiji rezultati su pokazali vezu između ekstrinzične religioznosti i negativnih stavova prema sirijskim izbjeglicama u SAD-u, potvrđujući na taj način pozitivan odnos između ekstrinzične religioznosti i etnocentrizma (Carlson et al., 2019).

3.2 *Intrinzična religioznost*

Intrinzična religioznost je vrsta religioznosti kod koje je religija glavni motiv ponašanja, a vjerovanje svrha samoj sebi. U odnosu na religijske, ostale potrebe su podređene i dovode se u sklad s usvojenim vjerskim uvjerenjima i propisima. Za intrinzično religiozne osobe se kaže da “žive svoju religiju”, jer su internalizirale religijska učenja koja nastoje slijediti u potpunosti (Allport & Ross, 1967). Intrinzična religioznost nadilazi manifestno vjersko institucionalno članstvo i poistovjećuje se s vjerskom predanošću koja se pojačava i raste i u vremenima patnje. Internalizacija vjerskih vrijednosti dovodi i do usvajanja i manifestiranja poniznosti, empatije i ljubavi prema bližnjemu, iz kojeg razloga kod dominantno intrinzične religioznosti ne bilježi se oholost, prijezir ili odbacivanje bližnjega (Allport & Ross, 1967).

Moglo bi se reći da, osim dinamske motivacijske osnove, osnovna razlika između ekstrinzične i intrinzične religioznosti je u odnosu prema vanjskoj grupi. Dok je ekstrinzična religioznost konzistentno empirijski povezana s predrasudama, kod intrinzične religioznosti to nije slučaj (Allport & Ross, 1967; Walborn, 2014). Batson (1993, prema Walborn, 2014) u pregledu 32 studije potvrđuje Allportove pretpostavke o odsutnosti predrasuda kod intrinzične religioznosti, za razliku od ekstrinzične. U obuhvaćenim studijama kao mjera za distinkciju vrsta religioznosti korišten je stupanj posjećivanja vjerskih institucija, što se generalno pokazalo povezanim s manje predrasuda. Pored toga, analizirane studije bile su fokusirane na razne vrste, između ostalih i izvanreligijskih predrasuda, kao što su rasne, etničke, etnocentrizam, antisemitizam i sl.

Međutim, ne podržavaju sva empirijska istraživanja apsolutnu lišenost intrinzične religioznosti predrasuda. Naprimjer, u jednoj studiji, intrinzična

religioznost bila je pozitivno povezana sa predrasudama prema homoseksualcima, ali negativno povezana sa rasizmom (Herek, 1987). Ova kontradiktornost je objašnjena ustvari kontekstom, odnosno konzervativnim crkvenim učenjem, koje je bilo bolji prediktor predrasuda, nego sama religijska orijentacija, što ide u prilog tomu da intrinzična motivacija nije povezana s "tolerancijom *per se*", nego tolerancijom prema onim grupama koji ju, s obzirom na sličnost pojedinčeve socijalne filozofije, zaslužuju (Herek, 1987, str. 40). Slično tomu, u drugom istraživanju je potvrđeno da su intrinzično religiozni, za razliku od ekstrinzično religioznih, imali veći stupanj predrasuda prema homoseksualcima koje su bile istaknutije kod protestanata nego katolika (Mandra, 2003). Također, već spomenuto istraživanje Drače i suradnika (2015) pokazuje veću afektivnu udaljenost prema homoseksualcima i ateistima mjerenu na uzorku Bošnjaka u BiH, nego prema drugim etničkim skupinama (Srbima i Hrvatima). U istoj studiji je, također, intrinzična religioznost bila prediktor veće afektivne distance prema drugim etničkim skupinama. U BiH se istraživanje religioznosti čini dodatno kompleksnim, čemu doprinosi skoro potpuno preklapanje između religijskog i nacionalnog identiteta (Turjačanin et al., 2017). S tim u vezi, na uzorku od preko 1000 ispitanika iz BiH, pokazano je da su glavni pozitivni prediktori religioznosti nacionalna vezanost i državni identitet, a negativan prediktor individualna orijentacija, pri čemu je objašnjeno oko 32% varijance religioznosti (Dušanić, 2005).

Ovi nalazi uzeti zajedno imaju nekoliko važnih implikacija za dalju elaboraciju teme. Prvo, sumacioni nalazi indiciraju da su homoseksualci i ateisti najmanje prihvaćene skupine u odnosu na mnoge druge manjinske etničke i vjerske skupine. Drugo, posebno u BiH, religijski identitet nije neovisan o drugim, usko povezanim identitetima. Dalje, postavlja se pitanje zašto intrinzična religioznost daje rezultate suprotne njenim konceptualnim očekivanjima. Odgovor na ovo pitanje može se pretpostaviti u različitim vjerskim učenjima aktivnim u određenim vjerskim institucijama. Zajednički imenitelj intrinzične religioznosti je aktivnije sudjelovanje u religijskom životu, te posjećivanje vjerskih institucija, te se može pretpostaviti da su intrinzično religiozni pojedinci mogli internalizirati

učenja svojih vjerskih poglavara, koja, iako ne nužno, ponekad mogu poticati derogiranje određenih vanjskih skupina (Wulff, 1997, prema Drače et al., 2015). Samim time, intrinzična religioznost može u određenoj mjeri biti i fundamentalna. Uz to, konceptualno neočekivani, ali praktično potvrđeni nalazi, mogli bi biti objašnjeni i tendencijom davanja socijalno poželjnih odgovora metodom samoiskaza, zbog čega se religioznost često ispituje religijskim primingom ili bi ju čak poželjno bilo ispitivati implicitnim mjerama. Takođe je moguće da neki ispitanici na općenit način percipiraju određene dimenzije religioznosti i da se određeni pojedinci ne mogu podvesti pod strogo kategorijalni pristup ili operacionalizaciju religioznosti.

3.3 Nediskriminativna proreligioznost

Nediskriminativni proreligiozni tip je najmanje zastupljen u literaturi upravo iz razloga što se ne veže ni za jednu definiranu religioznost, ali dijeli dosta sličnosti s ekstrinzičnom religioznošću. Karakterizira ga religijska dogmatičnost i crno-bijelo rasuđivanje dihotomiziranog mentaliteta “mi i oni” (Allport & Ross, 1967). Ovaj tip apsolutizira i dogmatizira sva religijska učenja kao ispravna u cjelini i osuđuje sve nesljedbenike, odnosno pripadnike vanjske grupe. Prema autorima, korijen ovakve religiozne isključivosti leži u dugogodišnjem osjećaju nesigurnosti koji potječe iz djetinjstva, što ju čini sličnom ekstrinzičnoj religioznosti. Ali, za razliku od ekstrinzične religioznosti, čini se da ova skupina pokazuje čak i veće predrasude prema vanjskim grupama od ekstrinzično religioznih tipova (Walborn, 2014). Uzimajući to u obzir, kao i nemogućnost prepoznavanja pripadnika vanjske grupe kao pojedinaca, moguće je pretpostaviti da se u osnovi ovog tipa religioznosti nalazi nadređeni koncept konzervatizma. Konzervatizam i tradicionalizam ne moraju nužno biti negativni, ali u ovom kontekstu imaju funkciju zaštite vrijednosti grupe, što može pospješiti unutargrupnu pristranost. Štoviše, određeni empirijski nalazi idu u smjeru podržavanja ove pretpostavke. Primjerice, Petersen i Takayama (1984) navode povezanost konzervatizma i religioznosti uzimajući u obzir i nediskriminativno proreligiozni tip. Autori ovaj tip smatraju indikatorom konzervatizma, budući

da nediskriminativno proreligiozni tip karakterizira specifičan kognitivni stil koji čini nediferencirano mišljenje i stereotipna generalizacija. Ovakav kognitivni stil manifestira se u razdvajanju, odnosno kategoriziranju vlastite grupe kao apsolutno dobre, a svake vanjske grupe kao apsolutno loše. Pored toga, ovaj kognitivni stil odlikuje i pristranost potvrđivanja koja je definirana selektivnom pažnjom i pamćenjem onih pozitivnih informacija koje idu u prilog religiji, a zanemarivanjem negativnih informacija. Dodatno, tomu u prilog ide i tendencija zanemarivanja razlike u mišljenjima, otpornost na promjene i izbjegavanje kritičkog mišljenja (Pargament et al., 1987).

Istraživanja o povezanosti kognitivnih stilova i političkog konzervatizma (npr. Eidelman et al., 2012) pokazala su da konzervatizam može nastati kao posljedica ulaganja malog kognitivnog napora, pri čemu je kontrolirano procesiranje prekinuto ili reducirano (npr. usljed konzumiranja alkohola, kognitivnog opterećenja ili vremenskog pritiska za izvršenje zadatka). Konzervativna isključivost kao kognitivni stil integrirana je, u odnosu na religijsku intrinzičnost-ekstrinzičnost, u novije multidimenzionalne modele religioznosti, kao što su postkritička uvjerenja (PCBS; Post-Critical Belief Scale, Hutsebaut, 1996). Postkritička skala uvjerenja sadrži ortogonalne dimenzije stupnja uvjerenja (vjerovanje-nevjerovanje) i načina uvjerenja (simbolično-doslovno), formirajući tako četiri orijentacijska tipa u pojedinačnim kvadrantima dimenzija: doslovno vjerovanje (doslovna afirmacija), vanjska kritika (doslovno pobijanje), postkritičko vjerovanje (simbolička afirmacija) i relativna svijest o kontingenciji (simboličko pobijanje). Od navedenih, doslovno vjerovanje podrazumijeva doslovno tumačenje Svetog Pisma, nepodložnost vjere promjeni niti interpretativnom propitivanju, apsolutnu istinu, relativnu netoleranciju prema alternativnim (vjerskim) pozicijama, te njegovanje tradicije, što je konceptualno slično konzervatizmu (Pollefeyt & Bouwens, 2009). Sukladno tomu, nedavno istraživanje je pokazalo da se stupanj uvjerenja Postkritičke skale pokazao najboljim prediktorom predrasuda prema vanjskim grupama koje krše vjerske vrijednosti (ateistima, gay osobama, lezbejkama), dok samo izlaganje osudama ateista i gay osoba sadržanim u Svetom Pismu nije doprinijelo

predrasudama prema ovim grupama (Grove, et al., 2019). Zanimljivo je da, ne samo da su vanjske grupe bile više derogirane nego su i stavovi prema vlastitoj grupi, kršćanima, bili pozitivniji, što su autori objasnili modelom konflikta religijskih vrijednosti (Brandt & Van Tongeren, 2017). Prema ovome modelu, i religiozni i nereligiozni pojedinci, imaju veće predrasude prema vanjskim religijskim grupama (ateistima, odnosno teistima), što se pokazalo i u istraživanju Grove i suradnici (2019).

4. RELIGIOZNOST I UNUTARGRUPNA PRISTRANOST: KADA JEDNO VODI DRUGOME?

Uzimajući u obzir unutargrupnu pristranost kod različitih religijskih skupina, u istraživanju Dunkela i Duttona (2016) sudionici su bili pripadnici iz svake religiozne skupine i nalazi pokazuju da je religioznost općenito, nevezano od vrste religije, pozitivno povezana s favoriziranjem vlastite grupe. Autori smatraju da ovaj nalaz implicira da sama pripadnost religijskoj skupini općenito čini osobe više fokusiranim na vlastitu grupu zbog vjerovanja da su oni blagoslovljeni od Boga, a da vanjske grupe nisu, ili barem nisu u tolikoj mjeri. Ova je interpretacija u skladu s mnogim kvalitativnim studijama koje su pokazale da religijska učenja čine vjerske skupine u osnovi etnocentričnijima, unutargrupno kooperativnima, ali i neprijateljski “nastrogenima” prema vanjskim skupinama (Slone & Slyke, 2015). Budući da religije imaju specifične svjetonazore koji uključuju različite norme i vrijednosti, pripadnici istih religijskih skupina imaju veću vjerojatnost posjedovanja sličnih stavova, uvjerenja, normi i vrijednosti, nego članovi različitih religijskih grupa, što dodatno povećava međureligijski jaz. Pored utjecaja vjerskih zajednica, postoji i snažan utjecaj roditelja i vršnjaka koji svojim stavovima mogu dodatno pojačati intenzitet vjerske segregacije u društvu (Wimmer & Lewis, 2010, prema Kretschmer & Leszczensky, 2021).

Ginges, Hansen i Norenzayan (2009) proveli su niz istraživanja od iznimne važnosti u periodu od 1999. do 2004. godine. Navedena istraživanja potvrdila su povezanost između ekstrinzične religioznosti i unutargrupne

pristranosti, te su dala potvrdu i pretpostavkama da je fenomen unutar-grupne pristranosti prisutan kod svih religijskih skupina. Ginges i suradnici (2009) su u svojoj prvoj studiji na uzorku Palestinaca pokazali da je učestalost posjećivanja vjerskih institucija, ali ne i vjerska pobožnost koja se očituje kroz učestalost privatne molitve, pozitivno povezana s neprijateljskim stavovima prema vanjskim grupama. Ovakvi nalazi daju podršku ideji da postoje i religijska uvjerenja koja potiču na neprijateljstvo prema vanjskim grupama, a religija kao skupina sadrži sposobnost okupljanja pojedinaca, poticanja na grupni identitet i suradnju, što potom dovodi do hostilnih ponašanja prema članovima druge grupe. Ginges i suradnici (2009) su dobivene nalaze replicirali, te iste takve dobili i na uzorku izraelskih Židova, indonezijskih muslimana, meksičkih katolika, britanskih protestanata, ruskih pravoslavaca i hindusa. Također, jedna od studija Ginges i suradnika (2009) pokazala je znatno manju unutargrupnu pristranost na uzorku Palestinaca kada je od ispitanika traženo da razmišljaju o životima Židova iz Allahove perspektive. Dobiveni nalazi su u skladu sa stajalištem da religioznost može i smanjiti neprijateljstvo prema vanjskim grupama, i to putem metode priminga.

5. EKSPERIMENTALNA ISTRAŽIVANJA RELIGIOZNOSTI

Iako su prethodno korištene korelacijske metode u ispitivanju religioznosti, u novije vrijeme su sve više zastupljene eksperimentalne metode zasnovane na primingu, konkretno religijskom primingu. Priming se može definirati kao “privremena aktivacija pojedinčeve mentalne reprezentacije od strane okoline i učinak te aktivacije na različite psihološke pojave” (Bargh, 2007, prema Johnson, Rowatt & LaBouff, 2010, str. 120). To znači da podsvjesno udešavanje pojedinaca da se ponašaju na određeni način ima efekt na njegove kasnije reakcije. Neka istraživanja pokazuju da osobe koje su udešene da budu pristojne manje prekidaju druge u razgovoru (Bargh, Chen & Burrows, 1996) ili osobe koje su primovane riječima asociranim sa egoizmom pomažu znatno manje od osoba koje su udešene altruističnim pojmovima (Walther, Muller & Schott, 2001, prema Johnson et al., 2010).

S obzirom na to da ispitivanje religioznosti spada u osjetljivu temu, koju nije pogodno ispitivati klasičnim metodama samoizvješća (Batson, 1976), u novije vrijeme je zamjenski metod ispitivanja priming u svrhu preveniranja pristranosti u odgovaranju ili davanja socijalno poželjnih odgovora. Iako je priming sve popularnija metoda istraživanja religioznosti, problem korištenja ove metode je u artificioznosti kontroliranog laboratorijskog konteksta koji se rijetko može generalizirati na izvaneksperimentalne životne situacije (Bargh, 2006). Također, što je laboratorijska procedura priminga kompliciranija, manja je mogućnost vanjske valjanosti eksperimentalnih nalaza, a uz to svakodnevne životne situacije sadrže mnogo podražaja koji mogu proizvesti jednak psihološki realizam laboratorijskog priminga (Nisbett, 2003). Tako, naprimjer, mjesto glasovanja ima utjecaj na izbornu ponašanje, pri čemu se pokazalo da su pojedinci koji su glasovali u crkvi više podržavali desničarske kandidate i njihovu politiku (Rutchick, 2010). Ili, glasovanje u školama bilo je više povezano s podržavanjem kandidata čija kampanja uključuje financiranje škola u odnosu na glasovanje na drugim mjestima (Berger, Meredith & Wheeler, 2008). Također, izlaganje bocama sportskog pića naspram bocama obične vode povećalo je izdržljivost na fizičkim zadacima (Friedman & Elliot, 2007). Dodatno, zanimljiv nalaz je da je zabilježena i povećana kupovina francuskog vina u njemačkim supermarketima kada je u pozadini svirala francuska umjesto njemačke glazbe (North, Hargreaves & McKendrick, 1999).

Međutim, u novije vrijeme, kritičari ovoga koncepta dovode u pitanje efikasnost religijskog priminga (Hess & Almazov, 2019). Posebice se kritizira preširoko konotiranje koncepta “religijsko”, koje većinom obuhvata moralne parabole iz kršćanske religije, uz slabu mogućnost generaliziranja priming-stimulusa na druge religije. Nadalje, navodi se da nije jasan efekt religijske afilijacije (religiozan ili nereligiozan) na religijski priming. U tom kontekstu, autori Hess i Almazov (2019) predlažu eksperimentalni ANOVA nacrt 4 (religija: islam, kršćanstvo, hinduizam, ateizam) x 2 (priming: eksperimentalna, kontrolna grupa), uz ekspoziciju primingu islamskim riječima “Allah”, “halal”, “hijab” u eksperimentalnoj grupi. Pri tome bi u zavisnoj varijabli bila mjerena prosocijalnost, operacionalizirana kroz igru

diktatora, pri čemu bi zadatak ispitanika bio da rasporedi po vlastitoj želji novčanicu od 10 dolara nepoznatom primatelju. Na ovaj način autori bi nastojali ispitati glavni efekt religije, odnosno razlike između grupa s obzirom na religijsku afilijaciju, pri čemu očekuju nultu hipotezu u prosocijalnosti u funkciji afilijacije. Pored toga, autori pretpostavljaju i interakciju religija x priming, pri čemu očekuju najveći efekat priminga islamskim pojmovima na pripadnike islamske vjeroispovijesti, zatim pripadnike kršćanske religije zbog sličnosti monoteističke orijentacije, a slabiji efekat na hinduse, zbog drugačijih vjerskih učenja. Iako ova studija nije provedena, već samo sugerirana, zanimljivo bi bilo ispitati kako različite afilijacije reagiraju na novi religijski priming, posebno među pripadnicima zapadne kulture. Dodatno, najnovija meta-analiza provedena na 93 studije koje su obuhvatile ukupno 11,653 ispitanika sa ciljem ispitivanja pouzdanosti priminga, efekta priminga na prosocijalno ponašanje, te ovisnosti prosocijalnosti o religioznosti, pokazala je da religijski priming ima robustan efekat na ponašanje, pri čemu je najefikasniji priming bio kontekstualni (Shariff et al., 2015). To znači da je efekat bio veći ukoliko je ispitivanje provedeno u crkvenom okružju ili uz crkvenu pozadinsku glazbu. Pojedinci izloženi religijskom primingu bili su spremniji na prosocijalne dobrovoljne priloge ili na apstiniranje od varanja. Također je religijski priming imao nešto veći efekat na religiozne, nego nereligiozne pojedince (Shariff et al., 2015).

Kako se može vidjeti, okolinski podražaji utječu svakodnevno na reakcije pojedinaca, iako pojedinci ne mogu retroaktivno svjesno prepoznati zašto su reagirali na određeni način. Ovakve suptilne okolinske podražaje moguće je pronaći i u religijskom kontekstu i istraživački nalazi idu u prilog kako pozitivnom, tako i negativnom utjecaju takvih podražaja na ponašanje pojedinaca, što će biti predstavljeno u sljedećem odjeljku.

5.1 Pozitivni utjecaj religijskog priminga

Govoreći o kontekstualnom utjecaju religijskih podražaja, pokazano je da je prosocijalno ponašanje znatno izraženije u prisutnosti vjerskih institucija ili struktura. Naprimjer, pojedinci su bili spremniji pomoći osobama

ispred crkve nego ispred škole (Pichon & Saroglou, 2009, prema Batara, 2016). Također, ljudi su bili znatno više spremni pružiti dobrotvornu pomoć nedjeljom nego drugim danima, kada pripadnici određenih religija posjećuju vjerske institucije (Malhotra, 2010). Pored toga, korištenje duhovne glazbe kao religijskog priminga povećava prosocijalno ponašanje (Batara, 2016).

U kontroliranim laboratorijskim uvjetima najčešće se koristi priming određenim religijskim riječima, za što se pokazalo da povećava prosocijalno ponašanje. Naprimjer, primovanje riječima “Bog” i “sveto” povećalo je velikodušnost (Shariff & Norenzayan, 2007). Eksperiment Ahmeda i Hammarstedta (2011) pokazao se važnim jer rezultati upućuju na to da suptilni vjerski znakovi povećavaju suradnju u igrama javnog dobra; prosječni iznos doprinosa u igri javnog dobra bio je značajno veći za sudionike u uvjetu priminga za razliku od kontrolne grupe. U spomenutom istraživanju, uz ove, postoje još četiri nalaza koja su važna za spomenuti; prvo – iz rezultata istraživanja vidljivo je da je odnos između religije i prosocijalnog ponašanja dubok u smislu da se čini da čak nadilazi ljudsku svijest; drugo – ovakvi rezultati predstavljaju dokaz u korist onih religijskih teorija koje smatraju da religija utječe na prosocijalno ponašanje; treće – samoizvještaji o religioznosti sami po sebi nisu povezani sa suradnjom i prosocijalnim ponašanjem u ovoj studiji; te četvrto – utjecaj religijskog priminga (u ovom slučaju korištenje religijskih riječi) se pokazao i na onim pojedincima koji su se identificirali kao “teisti” i na onima koji su se identificirali kao “ateisti”.

Potencijalno alternativno objašnjenje ovakvih nalaza temelji se na teoriji natprirodne kazne, prema kojoj se povećava razina prosocijalnog ponašanja i suradnja zbog straha od natprirodne kazne koja bi slijedila nakon transgresivnog ponašanja, a sve to zbog podsjećanja pojedinca na prisutnost “natprirodnog agenta – Boga” (Ahmed & Hammerstedt, 2011). Također, pokazano je i da religijski priming utječe na moralno ponašanje pojedinca, te je tako na uzorku muslimana pokazano da su na matematičkom testu znatno rjeđe varali oni koju su u pozadini čuli ezan, od onih

ispitanika koji su bili u kontrolnoj grupi i nisu bili izloženi religijskom primingu (Aveyard, 2014). Pored toga, intrinzično religiozni pojedinci pokazuju veću vjerojatnost ponašanja prema religijskim standardima nakon što su pročitali kratki tekst iz Biblije, za razliku od onih intrinzično religioznih ispitanika koji nisu bili izloženi tom uvjetu (Carpenter & Marshall, 2009).

5.2 *Negativni utjecaj religijskog priminga*

Budući da pozitivni aspekti religije mogu imati ovako snažan utjecaj, nije isključeno da negativni aspekti religije mogu imati jednako snažan utjecaj na ponašanje u suprotnom smjeru. Naprimjer, prethodna korelacijska istraživanja pokazala su da su negativni prikazi Boga, kao kažnjavajućeg entiteta, povezani s autoritarnim i kaznenim odgojnim stilovima (Potvin, 1977, prema Pichon, Boccato & Saroglou, 2007).

S tim u vezi, istraživači su željeli provesti replikaciju studija sa primovanjem Boga kao kažnjavajućeg entiteta u eksperimentalnim uvjetima. Pri tome je ispitivan utjecaj religijskog priminga na kažnjavanje određenih nepravednih ponašanja. Priming je operacionaliziran na četiri razine: religijski (božansko, sveto), kažnjavajući (kazna, osveta), religijsko-kažnjavajući (sveto, osveta, božansko, kazna) i kontrolna grupa (neutralni pojmovi: akustično, sjeveroistok). Zanimljiv nalaz je da, iako nijedna vrsta religijskog priminga nije pokazala efekt na kažnjavanje, taj efekt je samo pokazan kod potkategorije ispitanika koji su prethodno financijski darovali vjersku organizaciju. Samo kod ove podgrupe religijski priming je pojačao potrebu za kažnjavanjem (McKay et al., 2011).

Ovakvi naizgled kontraintuitivni rezultati mogu se objasniti teorijom natprirodne kazne. Jedno objašnjenje povezano sa natprirodnim entitetom jeste da religijski priming aktivira mentalni koncept o nadređenom entitetu i svijest o superviziji vlastitog ponašanja pod tim entitetom. Kažnjavanje nepravednog ponašanja bi u tom slučaju uslijedilo da se zaštititi vlastiti ugled kod Boga kao natprirodnog agenta (Shariff & Norenzayan, 2007). Drugo objašnjenje jeste da religijski priming aktivira kažnjavanje kao kulturološku normu provođenja pravde (McKay et al., 2011).

Međutim, najviše istraživanja, kako korelacijskih tako i eksperimentalnih o negativnom utjecaju religije, fokus stavljaju na onu stranu religije koja je povezana sa stvaranjem predrasuda prema vanjskim grupama, a samim tim i favoriziranjem vlastite grupe. Tako aktiviranje kršćanskih koncepata povećava i suptilne (Studija 1) i javne (Studija 2) predrasude prema povijesno ugroženoj rasnoj skupini, tj. prema Afroamerikancima (Johnson i sur., 2010). Također, LaBouff i suradnici (2012) pokazali su da kršćanske skupine izražavaju velike razine predrasuda prema bilo kojoj nekršćanskoj skupini (muslimanima, Židovima, homoseksualcima, ateistima i sl.). Slične rezultate dobili su i Ramsay i suradnici (2013) u međukulturalnom istraživanju gdje su bili uključeni i budisti i kršćani, a mjerila se razina predrasuda prema homoseksualnoj skupini. Otkriveno je da religijski priming povećava predrasude prema homoseksualcima i na budističkom i na kršćanskom uzorku.

Ovi nalazi su vrlo važni iz dva razloga. Prvo, rezultati sugeriraju da pripadnici različitih religija s različitim sustavima vrijednosti reagiraju na isti način na religijski priming. Iako bi neki istraživači nagađali da bi budizam kao religija mogao utjecati na stvaranje veće tolerancije, ovakvi nalazi ipak ukazuju na to da primjena religijskog priminga na sljedbenike budizma djeluje na isti način kao i na kršćane, te da obrana širih kulturnih vrijednosti, a ne religioznih, sama po sebi podupire ovakve predrasude. Drugo, nalazi pružaju prijeko potrebnu međukulturalnu replikaciju istraživanja Johnsona i suradnika (2010) pokazujući da i nezapadnjaci pokazuju pojačane predrasude u izloženosti religijskom primingu (Ramsay et al., 2013). Nadalje, McKay i suradnici (2011) su otkrili da aktiviranje vjerskih koncepata kod članova jedne grupe može subliminalno povećati potrebu za "kažnjavanjem" članova neke druge skupine, što se može okarakterizirati kao suradnja unutar grupe i zajednički cilj, a što zatim dovodi i do povećanog favoriziranja vlastite grupe i potrebe za zaštitom. LaBouff i suradnici (2012) pokazuju da religijski priming može povećati razinu unutargrupne pristranosti kod religijskih grupa; kršćanski sudionici izloženi religijskom primingu izvještavaju o znatno negativnijim stavovima prema članovima

nekršćanskih skupina. Ovo otkriće se podudara s prethodno navedenom literaturom o povezanosti religije i predrasuda, a McKay i suradnici (2011) pokazuju da istaknutost i prisutnost religijskih simbola povećavaju i stupanj grupnog favoriziranja i derogaciju vanjske grupe. Ono, također, pruža dokaze da vjerski kontekst ima utjecaj na stavove o ciljnim skupinama i kod nereligioznih osoba, a sve to u uvjetima van laboratorija, odnosno pokazuju mogućnost i snagu utjecaja religijskog kontekstualnog priminga u svakodnevnom životu osoba. Smatra se da ti religijski podražaji mogu djelovati na aktiviranje normi i grupnih stereotipa (LaBouff et al., 2012).

6. PROSOCIJALNO PONAŠANJE KAO POSEBAN OBLIK MANIFESTACIJE UNUTARGRUPNE PRISTRANOSTI

Religija se vrlo često povezuje sa velikodušnošću i altruizmom kao njezinim pozitivnim ishodima. Općenito, kako je religija usmjerena na činjenje dobra, i prosocijalno ponašanje je definirano na sličan način, odnosno kao svako ponašanje pojedinca koje ima za cilj poboljšati stanje druge osobe (Galen, 2012). Iako je konstrukt prosocijalnog ponašanja inače česta tema istraživanja, od posebnog interesa istraživačima je ispitati poveznicu takvog ponašanja sa religioznošću. Iako je prethodno prikazano kako religijski priming može imati negativne efekte na ponašanje u vidu agresije i rasizma (Johnson, Rowatt & LeBouff, 2012), isto tako određeni nalazi podržavaju suprotno, odnosno utjecaj religioznosti i religijskog priminga na prosocijalno ponašanje, kako prema unutargrupi, tako i prema vanjskoj grupi (Lin et al., 2016). Naprimjer, studije pokazuju da je pripadnost određenoj vjerskoj skupini povezana sa pozitivnim vrednovanjem dobročinstva i brigom za druge (Day, 2017), a religiozne pojedince se također percipira kao velikodušne, osjećajne i empatične (Lewis, MacGregor, & Putnam, 2013). Također, podaci Europskog socijalnog istraživanja (2006–2007), koje navodi Saroglou (2012), pokazuju da je religioznost najčešće bila povezana s volontiranjem u oblasti zdravstva i njege drugih, te obrazovanja. Niz studija (Lin et al., 2016) koje su bile fokusirane na poseban aspekt prosocijalnog ponašanja – altruizam, odnosno činjenje dobra drugome i na

vlastitu štetu, došle su do nalaza da je religijski priming naspram kontrolnog uvjeta povećao želju za jednostavnim sudjelovanjem u volonterskim aktivnostima (Studija 1), da su ispitanici u uvjetu religijskog priminga bili spremniji donirati organe nakon smrti (Studija 2), te da je bilo vjerojatnije da će se upustiti u stvarno samopovređivanje radi dobročinstva (Studija 3).

Međutim, može se reći da odnos između religioznosti i dobročinstva i nije u tolikoj mjeri linearan koliko se na prvi pogled čini. Jedan od bitnih moderatora ovog odnosa je valencija pojmova koji se koriste u religijskom primingu (Pichon et al., 2007). Drugačije rečeno, samo korištenje pozitivnih religijskih pojmova (npr. raj) doprinosi prosocijalnom ponašanju, dok to nije slučaj sa korištenjem neutralnih religijskih pojmova (npr. župa), a dodatno je efekt zabilježen samo kod religioznih pojedinaca. Pored valencije religijskih pojmova, čini se da je drugi bitan moderator koji ima funkciju u prosocijalnom ponašanju grupna pripadnost. Odnosno, čini se da će religiozni pojedinci biti spremniji pomoći spontano i u neočekivanim situacijama prvo pripadnicima vlastite religijske skupine, što bi također bilo manifestiranje unutargrupne pristranosti. Naprimjer, u jednom istraživanju prosocijalnost i religioznost su bile nisko povezane, jer je prosocijalnost bila izražena samo prema pripadnicima vlastite religijske skupine (Saroglou, 2013), a što je rezultat zabilježen čak i na uzorku djece (Fehr, Bernhard & Rockenbach, 2008). Isto tako, kada je korištena instrukcija “volite bližnjeg svoga”, to ni dalje nije potaknulo prosocijalno ponašanje prema heterogenoj, nego samo homogenoj religijskoj skupini (Rozycka-Tran, 2016). Autorica ovaj nalaz uspoređuje sa biblijskom parabolom “Milosrdnog Samarijanca”, koji bi trebao biti uzor svim pripadnicima kršćanske zajednice i demonstrirati milosrđe prema svima, kao i nadilaženje etničkih i vjerskih granica te njegovanje prijateljstava sa pripadnicima svih religija. Bez obzira na ovu jednako važnu parabolu, ispitanici iz ovog konkretnog istraživanja pokazali su isključivo unutargrupno favoriziranje. Jedan od razloga za ovakav, donekle neočekivan, ishod može biti da aktivacija kognitivne sheme “ljubavi prema bližnjemu svome” ustvari istovremeno aktivira i socijalnu distancu prema svima onima koji su članovi vanjske

grupe (odnosno nisu kategorizirani u bližnje). Još jedno objašnjenje dolazi od Galena (2012) koji smatra da se ovakvim eksperimentalnim zahtjevima aktivira sukob interesa između vlastite i vanjske grupe, posebno u situacijama neplanirane i spontane pomoći kada pojedinac treba donijeti odluku da pomogne članu koji nije pripadnik njegove vlastite grupe. Zanimljivo je i da evolucijske teorije o prosocijalnom ponašanju pokazuju veću tendenciju pomaganja srodnicima naspram nesrodnika posebno u opasnim situacijama zbog tzv. uključujuće prilagođenosti (engl. inclusive fitness, Hamilton, 1964), odnosno urođene tendencije produženja vlastitih gena spašavanjem krvnih srodnika. Iako pripadnici iste religijske skupine nisu svi krvni srodnici, zanimljivo je da se vjerski identitet razmatra i da se ta informacija koristi kada se donosi odluka o pružanju pomoći drugome (McCullough, Swartwout, Shaver, Carter & Sosis, 2016, prema Rozycka-Tran, 2016).

S obzirom na navedeno, postavlja se pitanje je li uopće moguće očekivati međureligijsku suradnju i prosocijalno ponašanje. Kao i u uvjetima općenite međugrupne suradnje, čini se da postavljanje nadređenog cilja aktivira pomaganje neovisno o religijskoj pripadnosti. Tako je u studiji Preston i Ritter (2013) dobiveno da su izraženu unutargrupnu pristranost pokazali samo ispitanici koji su bili u eksperimentalnom uvjetu priminga pojmom "religija", dok nije bilo razlike u prosocijalnom ponašanju između vlastite i vanjske religijske grupe u eksperimentalnom uvjetu priminga pojmom "Bog". Ovakve rezultate može objasniti teorija natprirodne kazne, pri čemu se aktivira koncept natprirodnog agenta (Boga), što dalje izaziva asocijacije na moralno ponašanje i isključuje diskriminaciju vanjskih grupa (Bartara, 2016). Dakle, nalazi upućuju na to da aktivacija koncepta "religija" udešava na grupnu pripadnost koja, po principu socijalne identifikacije, može dovesti do unutargrupne pristranosti, dok aktivacija nadređenog supervizorskog entiteta aktivira internaliziranu moralnost i smanjuje razlike među grupama. Kako je navedeno, jedno od objašnjenja može biti veća individuacijska osviještenost vlastitog ponašanja usljed pretpostavljenog svevidećeg supervizora. Ali isto tako, zanimljivo je i objašnjenje u okviru teorije kulturalne evolucije prosocijalnih religija (Norenzayan et al.,

2016), prema kojoj je evoluirao široki raspon religijskih uvjerenja i praksi, *a priori* smatranih evolucijskim nus-produktom kognitivnih funkcija, za koje se kasnije ustanovilo da služe kao adaptacijska varijacija koja potiče solidarnost unutar religijskih grupa. Ovakve prakse karakterizira uvjerenje u postojanje kredibilnih natprirodnih entiteta, vjerskih praksi i drugih oblika socijalne solidarnosti koji promiču visoku razinu produktivnosti i suradnje među religijskim pripadnicima. Nedavno istraživanje je upravo demonstriralo kako je u religijskim zajednicama zabilježen manji broj povreda na radu, što bi bilo u skladu sa kulturalnom evolucijskom teorijom, iz razloga što izbjegavanje povrede na radu zahtijeva kolektivnu suradnju (Gu, Mao & Johnson, 2022). Još je zanimljivije da je ovaj efekt bio izraženiji u zajednicama gdje sekularni autoriteti koji propisuju zaštitu na radu nisu imali preveliki utjecaj, što indicira da se religijski uvjetovano prosocijalno ponašanje događa u odsustvu “ovozemaljskih” formalnih autoriteta (Gu et al., 2022). Ova pretpostavka bi, također, bila u skladu s hipotezom da “krug srodnika” čine sva Božja bića među kojima bi suradnja mogla povećati uključujuću adaptaciju (Crespi & Summers, 2014).

Međutim, nalazi koji naizgled nisu u skladu sa spomenutim su i da je efekt religijskog priminga nadređenim entitetom dobiven čak i na onim ispitanicima koji se ne izjašnjavaju kao teisti ili se aktivno izjašnjavaju kao ateisti, te se ne očekuje da prepoznaju nadređeni entitet ili da imaju strah od njega (Preston & Ritter, 2013). Kako autori navode, jedno od objašnjenja može biti da ne postoje pravi ili isključivi ateisti koji, iako se ne pridržavaju religijskih praksi, posjeduju uvjerenja o određenom izvanjskom kontroloru događaja. Drugo objašnjenje može se pripisati socijalnim normama, odnosno da su i ateisti dio društvenog konteksta iz kojeg su apsorbirali određena religijska uvjerenja, te to može biti razlogom djelovanja priminga na prosocijalno ponašanje i kod ove skupine (Rounding et al., 2012).

7. POSLJEDICE RELIGIJSKI UVJETOVANE UNUTARGRUPNE PRISTRANOSTI

Unutargrupna pristranost je jedan od fenomena socijalne psihologije koji je jako često tema raznih psiholoških istraživanja pa tako i istraživanja u okviru psihologije religioznosti. Kako je već ranije pokazano, veća je tendencija pripisivanja pozitivnih osobina članovima vlastite grupe (Mullen, Brown & Smith, 1992), veće je, također, pomaganje članovima vlastite grupe (Fiedler et al., 2018), kao i motivacija da se postignu ciljevi unutar grupe (Ellemers, De Gilder & Haslam, 2004). U skladu sa prethodnim navodima, prominentniji pristup u objašnjenju unutargrupnog favoriziranja jeste teorija socijalnog identiteta prema kojoj je u osnovi favoriziranja članova vlastite grupe težnja za održavanjem pozitivnog identiteta uslijed samog pripadanja nekoj grupi. Prva posljedica takve unutargrupne pristranosti je maksimiziranje razlika između članova vlastite i vanjske grupe, kako bi se dobio osjećaj posebnosti (Tajfel & Turner, 1979). Posebno vjerske grupe, koje su mnogobrojnije, mogu ispoljavati unutargrupnu pristranost. Jedna od pozitivnih posljedica favoriziranja vlastite vjerske grupe je osjećaj povećane grupne kohezije, te poboljšane individualne izvedbe članova grupe (Fiedler et al., 2018). Ali, druga strana toga je da unutargrupna pristranost za posljedicu može imati pripisivanje negativnih karakteristika članovima vanjske grupe, smanjeno prosocijalno ponašanje prema vanjskoj grupi i u konačnici, i mržnju, pa i diskriminaciju članova vanjske grupe (Sherif & Sherif, 1953).

U međureligijskom kontekstu pristranost prema vlastitoj grupi može imati dalekosežne i kobne posljedice, poput sustavne segregacije, nasilja između grupa, terorizma i sl. Prema Brewer (1999) favoriziranje vlastite grupe nije inherentno povezano s međugrupnim neprijateljstvom, ali postoje određene karakteristike grupa koje naglašavaju sličnosti članova grupe, a uz to ističu razlike s članovima nekih vanjskih skupina što može dovesti do diskriminacije i hostilnog ponašanja. Ovakvi ishodi mogu se objasniti teorijom socijalne kategorizacije koja naglašava razlike između grupa i sličnosti unutar grupe, stoga su pojedinci skloniji članove vlastite grupe

ocjenjivati pozitivno. Također, Brewer (1999) naglašava da je unutargrupna pristranost s diskriminacijom najviše povezana u situacijama kada se te skupine natječu ili bore za moć ili resurse. Fiske (2002) smatra da su sve osobe pristrane u određenoj mjeri, ali ako pristranost postane ekstremna, javljaju se jako negativne posljedice, kao npr. agresivno ponašanje prema vanjskim skupinama, etnički sukobi (Brewer, 1979) i rat (Hammond & Axelrod, 2006). Sukob između grupa predstavlja ekstremni i otvoreni oblik mržnje i diskriminacije, u kojem je prisutna svjesna namjera da se nanese šteta drugoj strani (Pennington, 1997). Postojanje pristranosti i favoriziranja vlastite grupe može potaknuti neprijateljske stavove prema vanjskim grupama, ali prisutnost tih fenomena u interakciji s realnom ili percipiranom prijetnjom od strane vanjske grupe može dovesti do stvarnog međugrupnog sukoba (Brewer, 1999).

Također, pojedinci koji se snažno identificiraju s vlastitom religijom i pokazuju favoriziranje vlastite grupe mogu puku prisutnost drugih skupina shvaćati kao prijetnju njihovoj kulturi i društvu, a potom će biti spremniji i na diskriminaciju i neprijateljsko ponašanje prema njihovim pripadnicima. Dakle, prijetnja identitetu, a koja zapravo može biti samo percipirana, jedan je od velikih motivacijskih mehanizama koji stvara uvjete za sukob s vanjskim skupinama (Finley, 2010). Pripadnici vjerskih skupina vrlo često postaju ekstremni u svojim religijskim stavovima te iz tog razloga percipiraju prijetnje vlastitoj skupini i vlastitom vjerskom identitetu, što potom može rezultirati mržnjom i derogacijom članova drugih skupina. Vjerski ekstremisti otvoreno pokazuju neprijateljstvo prema članovima vanjske grupe i odbacuju svaku mogućnost bliskosti s njima (Pettigrew, 1998). Tako je Fiske (2002) otkrila nalaze istraživanja koji pokazuju da ekstremisti ne žele imati nikakve veze s vanjskim grupama, navodeći banalne primjere poput činjenice da bi im smetalo da imaju nadređenog koji je pripadnik neke druge skupine, da se ne bi upuštali u seksualne odnose s pojedincima iz druge grupe, te da bi im jako smetalo da njihovo potomstvo sklapa "miješane" brakove. Jedna od strašnijih posljedica unutargrupne pristranosti i ekstremizma kod vjerskih skupina jesu izravne i nedvosmislene prijetnje

i poziv na segregaciju, te čak i na eliminaciju vanjskih grupa. Društvo je svjedočilo mnogim zločinima koji su počinjeni u ime religije, a oni svakako imaju veze i s unutargrupnom pristranošću, odnosno njezinim ekstremnim oblikom. Također, Ysseldyk i suradnici (2010) naglašavaju da religije često izazivaju sukob između skupina. Snažna identifikacija s religijskom skupinom može imati veliku ulogu u promicanju unutargrupne pristranosti i međugrupnog nasilja, a samo neki od primjera su sukobi katolika i protestanata u Sjevernoj Irskoj, niz vjerskih sukoba na Bliskom istoku te teroristički napadi u SAD-u (Byng, 2008, prema Ysseldyk et al., 2010).

U ovom radu svakako valja spomenuti i utjecaj unutargrupne pristranosti na društvo koje je pretrpjelo etnički i religijski sukob, a dostupan primjer je svakako društvo u Bosni i Hercegovini koje se sastoji od tri konstitutivna naroda, a u tom kontekstu se pripadnost određenoj naciji poistovjećuje s pripadnošću odgovarajućoj religijskoj skupini. U BiH i danas postoje lokalne zajednice u kojima vlada segregacija između različitih nacionalnih skupina, a doživljaju različitosti svakako doprinosi i školovanje djece u odvojenim školama i naglašavanje vjerskih, kulturnih i jezičnih razlika. Identitetsko razlikovanje se svakako ostvaruje i kroz odvojene javne prostore poput kafića i restorana, zatim kroz odijevanje, običaje i tradiciju, te kroz blagdane. Ovakvo naglašavanje razlika između skupina može svakako dovesti do razvoja percipirane prijetnje identitetu, osnažiti unutargrupnu pristranost i povećati stupanj socijalne distance prema vanjskim grupama. Favoriziranje vlastite grupe, a negativni stavovi prema vanjskoj, u ovakvim sredinama velikim dijelom rezultat su događaja iz prošlosti, odnosno iz rata. Iz tog razloga pojedinci jako često pokazuju devijantno ponašanje kroz uništavanje različitih znakova i objekata koji predstavljaju identitet druge grupe (skrnavljenje crkvi i džamija, pričinjavanje štete na grobljima, paljenje zastava, grbova i sl.). Na taj način se pokušava obezvrijediti druga grupa i time se smanjuje mogućnost mirnog suživota i bolja budućnost za novije generacije.

8. ZAKLJUČAK

Utjecaj religije može se primijetiti u gotovo svim životnim situacijama i svakodnevnim izborima kako religioznog, tako i nereligioznog pojedinca. Religioznost je multidimenzionalan konstrukt, a na religioznog pojedinca utječe tako što mu pruža niz vrijednosti prema kojima on potom prosuđuje vanjski svijet, a sastoji se od raznih shvaćanja, vjerovanja i ponašanja koja religioznoj osobi pomažu u životnim izborima. Zuckerman (2005) je kroz svoje istraživanje otkrio da se čak 85% ljudi širom svijeta izjašnjava kao religiozno, što pruža dokaz činjenici da su religije među najsnažnijim društvenim grupama i da predstavljaju veliki značaj za društvo kroz svoje djelovanje i utjecaj na religijsku populaciju. Jačina utjecaja svakako ovisi o stupnju identifikacije pojedinca s religijskom grupom, a pokazano je da se pripadnici religijskih skupina uglavnom snažno identificiraju sa istom zbog njezine jasne strukture koja im pruža smjernice za svakodnevno ponašanje, potvrđuje njihov društveni identitet i smanjuje osjećaj nedostatka kontrole u kriznim i nejasnim situacijama. Pored toga, ono što posebno privlači stručnjake socijalnih znanosti na istraživanja o religioznosti je upravo njezin dvosmjerni utjecaj; u određenim je situacijama povezana s prosocijalnim ponašanjem, dok je u drugim možemo povezati s jačanjem predrasuda i neprijateljskog ponašanja prema vanjskim skupinama. Svakodnevni životi religioznih pojedinaca mogu pokazati pozitivnu povezanost religioznosti i prosocijalnog ponašanja, a i istraživanja su pokazala da religiozni pojedinci znatno više volontiraju i pomažu kada se za tim javi potreba. Međutim, takve osobe bismo prema Allportovim (1950) dimenzijama svrstali u intrinzično religiozne pojedince koje je definirao kao nesebične i velikodušne. No, ne bi se svakog religioznog pojedinca moglo tako okarakterizirati; postoje pojedinci koji su religiozni zbog vlastitih potreba i ciljeva, a koji nemaju veze s religijskim vrijednostima. Za takve osobe kažemo da su ekstrinzično religiozni i da koriste svoju religiju, za razliku od intrinzično religioznih koji žive religiju. Razlika u tim religijskim orijentacijama je svakako i stav prema vanjskim skupinama, gdje uglavnom ekstrinzično religiozni pojedinci pokazuju visoku razinu predrasuda.

Svakako je potrebno još istraživanja na temu dimenzija religioznosti budući da postoji i niz istraživanja koja ipak nisu intrinzične osobe prikazala potpuno čistim od predrasuda kako su Allport i Ross (1967) to mislili. S tim u vezi, s obzirom na to da se religioznost konceptualizira kao multidimenzionalni konstrukt, u empirijskim radovima je potrebno religioznost mjeriti na dimenzijama posvećenosti (posvećen-neposvećen) i refleksivnosti (refleksivan-nerefleksivan) u složenijim operacionalizacijama, kao što je Kružni inventar religijske orijentacije (CROI; Circumplex Religious Orientation Inventory, Krauss & Hood, 2013), pri čemu se diferencira 10 religijskih podtipova i mjeri generalna tendencija prilaženja ili izbjegavanja religije.

Samo postojanje društvene grupe za sobom vuče pojam unutargrupne pristranosti koja je sasvim prirodna kada je umjerena, jer je rezultat osnovne ljudske potrebe da sami sebe, pa tako i svoju grupu, vrednujemo pozitivno. Međutim, ekstremna unutargrupna pristranost može dovesti do raznih negativnih posljedica za društvo; razvoja negativnih stavova o vanjskim grupama, neprijateljskog i agresivnog ponašanja, međureligijskih sukoba, terorizma. Također, unutargrupna pristranost može se očitovati i kroz prosocijalno ponašanje religioznih pojedinaca koji pokazuju jaču tendenciju pomaganja članovima vlastite grupe u odnosu na članove neke druge grupe. Ovakvo ponašanje religioznih pojedinaca znatno mijenja sliku o njima kao nesebičnim dobročiniteljima, i o religijama kao grupama koje promiču pozitivne i moralne ljudske vrijednosti, a to vrijedi za sve velike religije budući da istraživanja nisu pokazala razlike u unutargrupnoj pristranosti između različitih religija. Niz je negativnih posljedica po društvo koje za sobom može ostaviti fenomen unutargrupne pristranosti, a posebno u društvima gdje postoji realan sukob između religijskih skupina. Države poput BiH svakako imaju strašne posljedice od rata i sukoba između religijskih/etničkih skupina, ali stanje se s vremenom ne mijenja budući da je jako izražena unutargrupna pristranost i socijalna distanca prema vanjskim skupinama.

Fiske (2002) u svom radu navodi da se predrasude i unutargrupna pristranost mogu reducirati kroz obrazovanje, ekonomske prilike i međugrupni kontakt u sklopu kojeg grupe dobivaju zajedničke ciljeve, čime se

pospješuje suradnja i prijateljstvo. Svakako je potrebno provesti još istraživanja, a posebno u područjima gdje je prisutna međunacionalna grupna podijeljenost, kako bi se mogle ponuditi i neke praktične smjernice za smanjivanje takvih sukoba u budućnosti.

LITERATURA

- Ahmed, A. & Hammarstedt, M., 2011. "The effect of subtle religious representations on cooperation". *International Journal of Social Economics*, 38(11), str. 900–910. DOI: 10.1108/03068291111171405
- Allport, G. W., 1950. *The individual and his religion: A psychological interpretation*. New York: Macmillan.
- Allport, G. W. & Ross, M., 1967. "Personal Religious Orientation and Prejudice". *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), str. 432–443.
- Arli, D., Badejo, F. A. & Sutanto, N., 2019. "Exploring the effect of intrinsic religiousness, extrinsic religiousness, and religious fundamentalism on people's attitude towards lesbians and gays in Indonesia". *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, 32, str. 1–17. 10.1080/15528030.2019.1640830
- Aveyard, M. E., 2014. "A call to honesty: Extending religious priming of moral behavior to Middle Eastern Muslims". *PloS One*, 9(7), e99447. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0099447>
- Bargh, J. A., 2006. "What have we been priming all these years? On the development, mechanisms, and ecology of nonconscious social behavior". *European journal of social psychology*, 36(2), str. 147–168
- Bargh, J. A., Chen, M. & Burrows, L., 1996. "Automaticity of social behavior: Direct effects of trait construct and stereotype activation on action". *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), str. 230–244. DOI: 10.1037/0022-3514.71.2.230
- Batara, J. B. L., 2016. "Religious song as a facilitator of prosocial behavior". *International Journal of Research Studies in Psychology*, 5(1), str. 3–12. DOI: 10.5861/ijrsp.2015.1208
- Batson, C. D., 1976. "Religion as prosocial: Agent or double agent?". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 15(1), str. 29–45.

- Batson, C. D. & Gray, R. A., 1981. "Religious orientation and helping behavior: Responding to one's own or the victim's needs?". *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(3), str. 511–520. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.40.3.511>
- Berger, J., Meredith, M. & Wheeler, S. C., 2008. "Does where you vote affect how you vote? The impact of environmental cues on voting behavior". *Proceedings of the National Academy of Science*, 105, str. 8846–8849.
- Bilali, R., Iqbal, Y. & Çelik, A. B., 2018. "The role of national identity, religious identity, and intergroup contact on social distance across multiple social divides in Turkey". *International Journal of Intercultural Relations*, 65, str. 73–85.
- Brandt, M. J. & Van Tongeren, D. R., 2017. "People both high and low on religious fundamentalism are prejudiced toward dissimilar groups". *Journal of Personality and Social Psychology*, 112(1), str. 76–97. doi: 10.1037/pssp0000076
- Brewer, M. B., 1979. "In-Group Bias in the Minimal Intergroup Situation: A Cognitive-Motivational Analysis". *Psychological Bulletin*, 86(2), str. 307–324.
- Brewer, M. B., 1999. "The Psychology of Prejudice: Ingroup Love or Outgroup Hate?". *Journal of Social Issues*, 55(3), pp. 429–444.
- Brinkerhoff, M. B. & Mackie, M. M., 1986. "The Applicability of Social Distance for Religious Research: An Exploration". *Review of Religious Research*, 28(2), str. 151–167.
- Brlas, S., 2014. *Psihologija u zaštiti mentalnog zdravlja; pomaže li religioznost mentalnom zdravlju mladih*. Virovitica: Zavod za javno zdravstvo "Sveti Rok" Virovitičko-podravske županije.
- Buttelmann, D. & Böhm, R., 2014. "The Ontogeny of the Motivation That Underlies In-Group Bias". *Psychological Science*, 25(4), str. 921–927. DOI: 10.1177/0956797613516802.
- Cairns, E., Kenworthy, J., Campbell, A. & Hewstone, M., 2006. "The role of in-group identification, religious group membership and intergroup conflict in moderating in-group and out-group affect". *British Journal of Social Psychology*, 45, str. 701–716.
- Carlson, M., McElroy, S., Aten, J. D., Davis, E. B., Tongeren, D. V. & Hook, J. N., 2019. "We welcome refugees? Understanding the relationship

- between religious orientation, religious commitment, personality, and prejudicial attitudes toward Syrian refugees”. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 29(2), str. 94–107.
- Carpenter, T. P. & Marshall, M. A., 2009. “An examination of religious priming and intrinsic religious motivation in the moral hypocrisy paradigm”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 48(2), str. 386–393.
- Castano, E., Yzerbyt, V., Paladino, M. P. & Sacchi, S., 2002. “I Belong, Therefore, I Exist: Ingroup Identification, Ingroup Entitativity, and Ingroup Bias”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(2), str. 135–143.
- Crabtree, S. (2009). Analyst insights: Religiosity around the world. Retrieved September 14, 2009 from <http://www.gallup.com/video/114694/Analyst-Insights-Religiosity-Around-World.aspx>
- Crespi, B. & Summers, K., 2014. “Inclusive fitness theory for the evolution of religion”. *Animal Behaviour*, 92, str. 313–323. doi.org/10.1016/j.anbehav.2014.02.013
- Davis, J. & Smith, T., 2008. *General Social Surveys, 1972–2008: Cumulative codebook*. Storrs, CT: Roper Center for Public Opinion Research, University of Connecticut.
- Dawkins, R., 2006. *The God delusion*. London: Bantam Press.
- Day, J. M., 2017. “Religion and human development in adulthood: Well-being, prosocial behavior, and religious and spiritual development”. *Behavioral Development Bulletin*, 22(2), str. 298–313. <http://dx.doi.org/10.1037/bdb0000031>.
- Donahue, M. J., 1985. “Intrinsic and Extrinsic Religiosity: Review and Meta-Analysis”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48(2), str. 400–419.
- Drač, S., Efendić, E. & Hadžiahmetović, N., 2015. “The Relation among Intrinsic Religiosity, Religious Fundamentalism and Attitudes toward Out-groups in Muslims from Bosnia and Herzegovina”. *Primenjena psihologija*, 8 (4), str. 379–394. DOI: 10.19090/pp.2015.4.379-394.
- Dunkel, C. S. & Dutton, E., 2016. “Religiosity as a predictor of in-group favoritism within and between religious groups”. *Personality and Individual Differences*, 98, str. 311–314.
- Dušanić, S., 2005. “Religioznost i socijalni identiteti adolescenata”. U: Turjačanin, V., Čekrljija, Đ. ur. Zbornik *Ličnost i društvo II; Etnički, državni*

- i evropski identitet*. Banja Luka: Fondacija Friedrich Ebert Stiftung, str. 79–90.
- Eidelman, S., Crandall, C. S., Goodman, J. A. & Blanchar, J. C., 2012, “Low-effort thought promotes political conservatism,” *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(6), str. 808–820. <https://doi.org/10.1177/0146167212439213>.
- Ellemers, N., De Gilder, D. & Haslam, S. A., 2004. “Motivating individuals and groups at work: A social identity perspective on leadership and group performance”. *Academy of Management Review*, 29(3), str. 459–478.
- Everett, J. A. C., Faber, N. S. & Crockett, M., 2015. “Preferences and beliefs in ingroup favoritism”. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 9(15), str. 1–21. doi: 10.3389/fnbeh.2015.00015
- Feagin, J. R., 1964. “Prejudice and religious types: A focused study of Southern fundamentalists”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 4(1), str. 3–13. <https://doi.org/10.2307/1385200>.
- Fehr, E., Bernhard, H. & Rockenbach, B., 2008. “Egalitarianism in young children”. *Nature*, 454(7208), str. 1079–1083. <http://dx.doi.org/10.1038/nature07155>.
- Fiedler, S., Hellmann, D. M., Dorrrough, A. D. & Glöckner, A., 2018. “Cross-national in-group favoritism in prosocial behavior: Evidence from Latin and North America”. *Judgment and Decision Making*, 13(1), str. 42–60.
- Finley, S. A., 2010. “An identity-based understanding of intergroup conflict”. *Contemporary Justice Review*, 13(4), str. 425–441.
- Fiske, S. T., 2002. “What We Know Now About Bias and Intergroup Conflict, the Problem of the Century”. *Current Directions in Psychological Science*, 11(4), str. 123–128. doi:10.1111/1467-8721.00183.
- Friedman, R. & Elliot, A. J., 2007. “Exploring the influence of sports drink exposure on physical endurance”. *Psychology of Sport and Exercise*, 9, str. 749–759.
- Galen, L. W., 2012. “Does Religious Belief Promote Prosociality? A Critical Examination”. *Psychological Bulletin*, 138(5), str. 876–906. DOI: 10.1037/a002825.
- Genia, V. & Shaw, D. G., 1991. “Religion, Intrinsic-Extrinsic Orientation, and Depression”. *Review of Religious Research*, 32(3), pp. 274–283.

- Ginges, J., Hansen I. & Norenzayan, A., 2009. "Religion and Support for Suicide Attacks". *Psychological Science*, 20(2), str. 224–230.
- Gorsuch, R. L. & McPherson, S. E., 1989. "Intrinsic/Extrinsic Measurement: I/E-Revised and Single-Item Scales". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 28(3), str. 348–345.
- Graham, J. & Haidt, J., 2010. "Beyond beliefs: Religions bind individuals into moral communities". *Personality and Social Psychology Review*, 14(1), str. 140–150. doi:10.1177/1088868309353415.
- Grove, R. C., Hall, D. L., Rubenstein, A. & Terrell, H. K., 2019. "Post-Critical Belief Scale and Scripture as Predictors of Prejudice". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 0(0), str. 1–11. <https://doi.org/10.1111/jssr.12594>
- Gu, Y., Mao, C. & Johnson, T., 2022. "Evidence supporting a cultural evolutionary theory of prosocial religions in contemporary workplace safety data". *Scientific Reports*, 12(1), str. 1–13. doi.org/10.1038/s41598-022-09322-6
- Hall, D., Matz, D. & Wood, W., 2010. "Why don't we practice what we preach? A metaanalytic review of religious racism". *Personality and Social Psychology Review*, 14, str. 126–139.
- Hamilton, W. D., 1964. "The Genetical Evolution of Social Behaviour I and II". *Journal of Theoretical Biology*, 7, str. 1–52.
- Hamilton, D. L. & Sherman, S. J., 1996. "Perceiving persons and groups". *Psychological Review*, 103, str. 336–355.
- Hammond, R. A. & Axelrod, R., 2006. "The Evolution of Ethnocentrism". *Journal of conflict resolution*, 50(6), str. 1–11.
- Herek, G. M., 1987. "Religious Orientation and Prejudice: A Comparison of Racial and Sexual Attitudes". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 13(1), str. 34–44. DOI: 10.1177/0146167287131003.
- Hess, L. & Almazov, T., 2019. "Towards a Better Understanding of Religious Priming: An Experiment Proposal" *SPICE/Philosophy, Politics and Economics Undergraduate Journal*, 14.2, str. 74–85.
- Hoge, D. R. & Carroll, J. W., 1973. "Religiosity and prejudice in Northern and Southern churches". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 12(2), str. 181–197.
- Hogg, M. A., Adelman, J. R. & Blagg, R. D., 2009. "Religion in the Face of Uncertainty: An Uncertainty-Identity Theory Account of Religiousness". *Personality and Social Psychology Review*, 14(1), str. 72–83.

- Hood, R. W., 1978. "The Usefulness of the Indiscriminately Pro and Anti Categories of Religious Orientation". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 17(4), str. 419–431.
- Hunter, J., 2001. "Self-esteem and in-group bias among members of a religious social category". *Journal of Social Psychology*, 141(1), str. 401–411.
- Hutsebaut, D., 1996. "Post-Critical Belief. A New Approach to the Religious Attitude Problem". *Journal of Empirical Theology*, 9(2), str. 48–66. https://brill.com/view/journals/jet/9/2/article-p48_3.xml?language=en
- Jackson, L. M. & Hunsberger, B., 1999. "An intergroup perspective on religion and prejudice". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 38(4), str. 509–523. <https://doi.org/10.2307/1387609>.
- Johnson, M. K., Rowatt, W. C. & LaBouff, J. P., 2010. "Priming Christian Religious Concepts Increases Racial Prejudice". *Social Psychological and Personality Science*, 1(2), str. 119–126. DOI: 10.1177/1948550609357246.
- Johnson, M. K., Rowatt, W. C. & LaBouff, J. P., 2012. "Religiosity and Prejudice Revisited: In-Group Favoritism, Out-Group Derogation, or Both?" *Psychology of Religion and Spirituality*, 4(2), str. 154–168.
- Kahoe, R. D., 1985. "The Development of Intrinsic and Extrinsic Religious Orientations". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 24(4), str. 408–412. DOI: 10.2307/1385993.
- Kosanović, D., 2003. *Nacionalni identitet i socijalna distanca studenata hrvatske, bošnjačke i srpske nacionalnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Krauss, S. W. & Hood, R. W., 2013. *A new approach to religious orientation: The commitment-reflectivity circumplex*. Amsterdam: Rodopi.
- Kretschmer, D. & Leszczensky, L., 2021. "In-Group Bias or Out-Group Reluctance? The Interplay of Gender and Religion in Creating Religious Friendship Segregation among Muslim Youth". *Social Forces*, str. 1–26. <https://doi.org/10.1093/sf/soab029>.
- LaBouff, J. P., Rowatt, W. C., Johnson, M. K. & Finkle, C., 2012. "Differences in Attitudes Toward Outgroups in Religious and Nonreligious Contexts in a Multinational Sample: A Situational Context Priming Study". *The International Journal for the Psychology of Religion*, 22(1), str. 1–9. DOI: 10.1080/10508619.2012.634778.

- Lewis, V. A., MacGregor, C. A. & Putnam, R. D., 2013. "Religion, networks, and neighborliness: The impact of religious social networks on civic engagement". *Social Science Research*, 42(2), str. 331–346. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ssresearch.2012.09.011>.
- Lin, P. K. F., Tong, E. M. W., Lee, L. N., Low, A. H. M. & Gomes, D., 2016. "The Prosocial Impact of God Concept Priming on God Believers". *Psychology of Consciousness: Theory, Research, and Practice*, 3(1), str. 93–103. DOI: /10.1037/cns0000077.
- Lonsdale, A. J. (2020) "Musical taste, in-group favoritism, and Social Identity theory: Re-testing the predictions of the self-esteem hypothesis". *Psychology of Music*, 49(4), str. 817–827. <https://doi.org/10.1177/0305735619899158>.
- Maeda, K. & Hashimoto, H., 2020. "Time pressure and in-group favoritism in a minimal group paradigm". *Frontiers in Psychology*, 11, str. 1–6. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.603117>.
- Malhotra, D., 2010. "Sunday Effect" on pro-social behavior". *Judgment and Decision Making*, 5(2), str. 138–143.
- Mandra, E. J., 2003. "Prejudicial Attitudes toward Homosexuals as a Function of Religious Orientation". *The Osprey Journal of Ideas and Inquiry*, All Volumes (2001–2008), str. 99–109.
- McKay, R., Efferson, C., Whitehouse, H. & Fehr, E., 2011. "Wrath of God: Religious primes and punishment". *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 278(1713), str. 1858–1863.
- Mullen, B., Brown, R. & Smith, C., 1992. "Ingroup bias as a function of salience, relevance, and status: An integration". *European Journal of Social Psychology*, 22(2), str. 103–122. <http://dx.doi.org/10.1002/ejsp.2420220202>.
- Nisbett, R. E., 2003. *The geography of thought: How Asians and Westerners think differently ... and why*. New York: Free Press.
- Norenzayan, A., Shariff, A., Gervais, W., Willard, A., McNemara, R., Slingerland, E. & Henrich, J., 2016. "The cultural evolution of prosocial religions". *Behavioral and Brain Sciences*, str. 1–65. doi:10.1017/S0140525X14001356, e0
- North, A. C., Hargreaves, D. J. & McKendrick, J., 1999. "The influence of in-store music on wine selections". *Journal of Applied Psychology*, 84, str. 271–276.
- Pargament, K. I., Brannick, M. T., Adamakos, H., Ensing, D. S., Kelemen, M. L., Warren, R. K., Falgout, K., Cook, P. & Myers, J., 1987. "Indiscriminate

- Proreligiousness: Conceptualization and Measurement”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 26(2), str. 182–200. doi:10.2307/1385793
- Pennington, D. C., 1997. *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Petersen, L. R. & Takayama, K. P., 1984. “Religious Commitment and Conservatism: Toward Understanding an Elusive Relationship”. *Sociological Analysis*, 45(4), str. 355–371. doi:10.2307/3711299
- Pettigrew, T. F. (1998). “Reactions toward the new minorities of western Europe”. *Annual Review of Sociology*, 24, str. 77–103.
- Pichon, I., Boccato, G. & Saroglou, V., 2007. “Nonconscious influences of religion on prosociality: A priming study”. *European Journal of Social Psychology*, 37(7), str. 1032–1045. DOI: 10.1002/ejsp.416
- Pivčević, T., 2005. *Konstrukcija upitnika religioznosti za pripadnike katoličke vjeroispovijesti i provjera nekih njegovih mjernih karakteristika*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Pollefeyt, D. & Bouwens, J., 2009. “The Post-Critical Belief Scale for dummies”. *Centre of Academic Teacher Training*. Leuven: Faculty of Theology, str. 1–20.
- Ponton, M. O. & Gorsuch, R. L., 1988. “Prejudice and religion revisited: A cross-cultural investigation with a Venezuelan sample”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 27(2), str. 260–271. <https://doi.org/10.2307/1386719>.
- Preston, J. & Ritter, R., 2013. “Different effects of religion and God on prosociality with the ingroup and outgroup”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(13), str. 1471–1483.
- Ramsay, J. E., Pang, J. S., Johnson Shen, M. & Rowatt, W. C., 2013. “Rethinking Value Violation: Priming Religion Increases Prejudice in Singaporean Christians and Buddhists”. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 24(1), str. 1–15. DOI: 10.1080/10508619.2012.761525.
- Rounding, K., Lee, A., Jacobson, J. A. & Ji, L. J., 2012. “Religion replenishes self-control”. *Psychological Science*, 23, str. 635–642.
- Rozycka-Tran, J., 2016. “Love thy neighbor? The effects of religious in/out-group identity on social behavior”. *Personality and Individual Differences*, 115(17), str. 7–12. DOI: 10.1016/j.paid.2016.11.009
- Rubin, M., Badea, C. & Jetten, J., 2014. “Low status groups show in-group favoritism to compensate for their low status and to compete for higher

- status". *Group Processes and Intergroup Relations*, 17, str. 563–576. doi: 10.1177/1368430213514122
- Rutchick, A. M., 2010. "Deus ex machina: The influence of polling place on voting behavior". *Political Psychology*, 31, str. 209–225.
- Saroglou, V., 2012. "Is religion not prosocial at all? Comment on Galen (2012)". *Psychological Bulletin*, 138(5), str. 907–912. <http://dx.doi.org/10.1037/a0028927>.
- Saroglou, V., 2013. "Religion, spirituality, and altruism". U: Pargament, K., I., Exline, J., J. & Jones, J. W. (Ur.), *APA handbook of psychology, religion, and spirituality: Context, theory, and research*. APA handbooks in psychology (Vol. 1, str. 439–457). Washington, DC: American Psychological Association. <http://dx.doi.org/10.1037/14045-024>.
- Shariff, A. F., 2009. "Religious prosociality: How Gods make us good". *Society for the Scientific Study of Religion*, Denver, CO.
- Shariff, A. F. & Norenzayan, A., 2007. "God Is Watching You: Priming God Concepts Increases Prosocial Behavior in an Anonymous Economic Game". *Psychological Science*, 18(9), str. 803–809. DOI: 10.1111/j.1467-9280.2007.01983.x.
- Shariff, A. F., Willard, A. K., Andersen, T. & Norenzayan, A., 2015. Religious Priming: A Meta-Analysis with a Focus on Prosociality. *Personality and Social Psychology Review*, 20(1), str. 27–48. doi:10.1177/1088868314568811.
- Sherif, M. & Sherif, C. W., 1953. *Groups in harmony and tension; an integration of studies of intergroup relations (Vol. 13)*. Oxford, England: Harper & Brothers.
- Slone, D. J. & Slyke, J. A. eds. 2015. *The Attraction of Religion: A New Evolutionary Psychology of Religion*. London: Bloomsbury Publishing.
- Tajfel, H. & Turner, J. C., 1979. "An integrative theory of intergroup conflict". U: Austin, W. G., & Worchel, S. (Ur). *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Tarimo, A., 2009. "The role of religion in peace building". *AFER*, 51(4 & 01), str. 385–402.
- Tiliopoulos, N., Bikker, A. P., Coxon, A. P. M. & Hawkin, P. K., 2007. "The means and ends of religiosity: A fresh look at Gordon Allport's religious orientation dimensions". *Personality and Individual Differences*, 42, str. 1609–1620. DOI:10.1016/j.paid.2006.10.034.

- Tisdale, J. R., 1967. "Students with Extrinsic Religious Values: A Study in Contrasting Groups". *Review of Religious Research*, 9(1), str. 11–15.
- Turjačanin, V., Dušanić, S., Lakić, S., Čehajić-Clancy, S. & de Sanctis, M.P., 2017. "Ethnic, Religious, and National Identities among Young Bosniaks and Serbs in Minority and Majority Contexts in Bosnia and Herzegovina". U: Pratto, F., Žeželj, I., Maloku, E., Turjačanin, V., Branković, M. eds. *Shaping Social Identities After Violent Conflict*. Palgrave Macmillan, Cham. str. 69–88. https://doi.org/10.1007/978-3-319-62021-3_4
- Verkuyten, M., 2007. "Religious group identification and inter-religious relations: A study among Turkish-Dutch Muslims". *Group Process Intergroup Relations*, 10, str. 341–357.
- Verkuyten, M., 2021. "Group identity and ingroup bias: The Social Identity Approach". *Human Development*, 65(5–6), str. 311–324. <https://doi.org/10.1159/000519089>.
- Walborn, F., 2014. "Gordon Allport". U: Johnson, W. J. & Jacoby K. (Ur). *Religion in Personality Theory* 1st Edition. Massachusetts: Academic Press.
- Ysseldyk, R., Matheson, K. & Anisman, H., 2010. "Religiosity as Identity: Toward an Understanding of Religion From a Social Identity Perspective". *Personality and Social Psychology Review*, 14(1), str. 60–71.
- Zrinščak, S., Črpić, G. & Kušar, S., 2000. "Vjеровanje i religioznost". *Bogoslovska smotra*, 70(2), str. 233–255.
- Zuckerman, P., 2005. "Atheism: Contemporary rates and patterns". U: Martin, M. (Ur), *The Cambridge companion to atheism*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, str. 47–67.

IN-GROUP BIAS: THE ROLE OF RELIGIOUSNESS

Summary

Religion represents a system of beliefs, understandings, and actions from which religious individuals draw an array of values for their judgments of the world. Religiousness is a multidimensional construct comprising a multitude of religious orientations of which extrinsic and intrinsic religiousness are the most prominent in scientific literature. Also, in the social psychological domain, religion represents a social group whose members show a tendency toward in-group bias, a phenomenon basically immanent in every social group. The construct of in-group favoritism refers to a tendency of favoring one's in-group members over out-group members. The focus of this paper is oriented on the basic dimensions of religiousness and their behavioral manifestations such as in-group favoritism, prejudice, biases in prosocial behavior, etc. Based on scientific literature, the aim of this paper is to determine the relations between religiousness and in-group bias, i.e., favoring the in-group and derogation of the out-group. An additional aim is to demonstrate the importance of the influence of religious priming on the social behavior of an individual in terms of making or breaking in-group biases and out-group prejudices.

Key words: *extrinsic and intrinsic religiousness, religious priming, ingroup bias, prejudice, prosocial behavior*